

MEDALION ISTORIC : MIHAIL KOGĂLNICEANU (1817—1891)

NIICHITA ADANILOAIE

La 6 septembrie 1817, s-a născut, la Iași, Mihail Kogălniceanu, acela care avea să devină un patriot înflăcărat, un luptător neobosit pentru formarea și consolidarea statului nostru național, una dintre marile personalități ale vieții politice și culturale românești din secolul trecut.

Om politic progresist, militant pe tărîmul culturii, orator remarcabil și istoric prin excelență, M. Kogălniceanu și-a legat numele de cele mai importante momente din perioada constituirii României moderne. Revoluționar în tinerețe și liberal democrat pînă la sfîrșitul vieții, el și-a pus întotdeauna concepțiile, cunoștințele istorice temeinice, activitatea politică și talentul său oratoric în slujba progresului social-economic al țării sale.

La împlinirea a 155 de ani de la nașterea acestui mare om de stat și îndrumător spiritual al românilor de pretutindeni, datoria ne impune să subliniem că M. Kogălniceanu n-a scris istoria numai cu pana, ci a făurit-o prin fapte și acte naționale deosebite, implicit prin susținerea tuturor reformelor care stau la baza modernizării și democratizării statului român. În adevăr, revoluția de la 1848, Unirea Principatelor Române, abolirea privilegiilor boierești, secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea clăcașilor, dezrobirea țiganilor, organizarea învățămîntului de toate gradele, organizarea armatei, a justiției și a administrației, cucerirea independenței naționale și recunoașterea acesteia de către puterile europene sînt acte și evenimente de seamă ale istoriei României pentru realizarea cărora Kogălniceanu a luptat cu o perseverență și o abnegație rar întîlnite.

A. D. Xenopol — căruia i-a fost hărăzit să-l urmeze la Academia Română — spunea, pe bună dreptate, în discursul de recepție, că M. Kogălniceanu „a umplut cu înalta lui personalitate mai bine de 50 de ani din istoria neamului românesc”¹. N. Iorga reliefa, de asemenea, că ideile naționale pe care s-a întemeiat România „sînt ideile lui Mihail Kogălniceanu de la 1840—1859”, care, răspîndindu-se, „au alcătuit crezul unei generații întregi. Niciodată minte de român — continua marele istoric — n-a cuprins atîtea

¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Edit. politică, București, 1967 (Volum coordonat de Dan Berindei), p. 81.

cunoștințe bine rînduite, atîta înțelepciune de caracter practic, n-a cuprins atîta spontaneitate genială, atît avînt al cuvîntului ca și al ideii, n-a cuprins atîta cavalierism, gata să alunge orice scrupul și orice prejudecăți cînd era vorba de marile interese naționale, ca Mihail Kogălniceanu².

Pasiunea pentru istorie l-a însuflețit pe Kogălniceanu din anii copilăriei cînd învăța, împreună cu Vasile Alecsandri, la călugărul ardelean Gherman Vida — stabilit la Iași — cunosător de cronici și chiar posesor al unui manuscris al operei lui Gh. Șincai³. La pensionul francez din Miroslava (lîngă Iași), la Lunéville și apoi la Berlin, Kogălniceanu — pe lîngă studierea limbilor străine — își completează cunoștințele istorice, primind noi imbolduri și înfîuriri prin filiera istoriografiei romantice franceze și germane.

Concepția despre istorie a lui Kogălniceanu și vederile lui politice își au originea în filozofia raționalistă și ideile revoluției franceze, răspîndite în rîndurile cercurilor liberale din Moldova și în rîndurile tineretului prin pensioane, cărți și învățați ardeleni. Corifeilor școlii ardeleni le recunoaște Kogălniceanu — mai tîrziu — marele merit de a fi trezit simțul istoric la români și impulsul patriotic în cele trei „provincii ale vechii Dacii”⁴.

Interesul față de istorie, de cauza națională și de țărănimea asuprită se deșteptase la tînărul moldovean, de o rară precocitate, încă înainte de a pleca la studii în Franța. Scrisorile pe care le trimite familiei, în vara anului 1834, în drumul lui spre Franța, ca și cele de la Lunéville și Berlin, din anii următori, sînt edificatoare în acest sens. O scrisoare din 1835 ne arată că nici în privința patriotismului tînărul Kogălniceanu nu avea de învățat de la alții. „Mă întrebați cum mă simt în Franța? Prost. E o țară frumoasă, bogată, civilizată, puternică. Dar, cum eu nu sînt francez, prefer patria mea. N-aș schimba Moldova cea săracă pentru cel dintîi tron din lume. M-am născut în Moldova, vreau să mor moldovean”⁵.

Formația intelectuală a lui Kogălniceanu avea, așa dar, la bază elemente primite în Moldova, elemente care, în contact cu romantismul occidental, au îmbrăcat doar o sferă mai largă și au căpătat o nuanțare mai clară.

Istoriografia romantică franceză — Thierry, Michelet, Guizot —, născută din luptele politice, îi relevă lui Kogălniceanu funcția socială a istoriei, iar romantismul german — cu lupta lui pentru unitatea Germaniei și cu ideea că trecutul poporului trebuie urmărit în toate manifestările sale⁶ — adaugă contururi noi la funcția națională a istoriei. Cursurile de drept ale profesorilor Savigny și Gans, „de un liberalism în idei atît de larg”, audiate la Universitatea din Berlin, cît și cursul de istorie al lui Leopold Ronke — adeptul documentării științifice ca metodă de lucru în istorie — au contribuit, de asemenea, la formarea ideologică democratică, a studentului român⁷.

² *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, Edit. politică, București, 1966 (Culegere îngrijită de acad. Petre Constantinescu-Iași și Dan Berindei), p. 330.

³ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 10.

⁴ Acad. A. Oșetea, *Mihail Kogălniceanu — istoric și om de stat*, in „Stud”⁷, 19, nr. 5/1966, p. 850—851.

⁵ *Ibidem*, p. 850.

⁶ *Ibidem*, p. 851.

⁷ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 13.

A cerceta trecutul poporului său însemna pentru Kogălniceanu a găsi în el pilde de urmat, însemna totodată a se pregăti pentru rolul politic la care visa încă de pe băncile liceului, pentru că studierea istoriei naționale devine indispensabilă oricărui om de stat⁸. Kogălniceanu, ca și istoricii romantici apuseni, va căuta în trecut nu numai elemente ale conștiinței naționale ci și drepturile poporului la libertate, egalitate și independență⁹. Interpret genial al timpului său, Kogălniceanu a înțeles folosul pe care cauza națională, românească, îl putea trage din studiul trecutului¹⁰. De aici dorința lui de a scrie o istorie unitară a poporului român, într-o limbă de circulație universală, care, atrăgând atenția puterilor europene asupra cauzei românești, să aducă servicii țării.

La 1 aprilie 1837 Kogălniceanu scrie, din Berlin, lui Gh. Asachi că „Moldova și Valahia sînt astăzi singurele țări din Europa” care n-au o istorie continuă și completă. Cîțiva „buni istorici” care au scris pînă acum, consemnînd doar evenimentele primite „prin tradiție de la strămoși” și neluînd în seamă și lucrările apărute în țările vecine, nu și-au putut desăvîrși opera, iar „dacă au făcut-o ea a rămas necunoscută popoarelor civilizate ale Europei, deoarece lucrările lor fiind scrise în limba română” au avut „un număr prea mic de cititori. Astăzi, cînd amîndouă Principatele vin să-și reia un loc printre statele civilizate, cînd se ridică glasuri în Franța și în Germania în favoarea lor, mi-am impus sarcina de a face cunoscută țara mea Europei și de a da o istorie a Moldovei și a Valahiei scrisă franțuzește. Această istorie, la care lucrez de la plecarea mea din țară... se află acum sub tipar”¹¹. Pentru completarea documentării Kogălniceanu îl roagă pe Asachi să-i trimită materiale și informații istorice mai ales asupra perioadei de după anul 1815.

Conținutul acestei scrisori confirmă părerea lui N. Cartoian că M. Kogălniceanu, „încă de pe cînd era în pensionul de la Miroslava, concepute planul unei istorii a neamului românesc de pretutindeni”, iar la plecarea din țară luase cu sine mai multe cronici, inclusiv ale Costineștilor¹². Dealtfel, la începutul anului 1835, Kogălniceanu scrie de la Lunéville tatălui și surorilor sale să-i trimită diferite materiale și lucrări de istorie și în primul rînd cartea lui Petru Maior *Despre începutul romanilor în Dacia*, motivînd că îi sînt necesare pentru elaborarea unei istorii a Moldovei¹³, în care scop a adunat diferite știri și din gazetele franceze. Peste cîteva luni, fiind mutat la Berlin și avînd la dispoziție „bogata bibliotecă regală”, arată din nou că va scrie o istorie generală a românilor.

Întocmirea unei istorii naționale implică existența prealabilă a națiunii române și demonstrează totodată depășirea fazei lucrărilor regionale și trecerea de la mentalitatea feudală la gîndirea modernă în istoriografie. Kogălniceanu urmărea să exprime — și să servească în același timp — tendințele poporului

⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, *Scriseri istorice*, ediție critică îngrijită de A. Oțetea, București, 1946, p. 16.

⁹ *Ibidem*, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 24.

¹¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 94—95.

¹² Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I., p. 12.

¹³ *Ibidem*, p. 13.

român de a se constitui ca națiune și de a se organiza într-un stat modern ¹⁴. Problema unității naționale și democratizarea societății românești constituiau o preocupare constantă a lui Kogălniceanu încă din vremea studiilor, căreia i-a consacrat și primele lucrări ce le publică în 1837 la Berlin ¹⁵.

Astfel, în ianuarie 1837, la îndemnul etnografului german Alexander von Humboldt, Kogălniceanu publică prima sa lucrare intitulată *Moldau und Wallachei. Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur*. Acest studiu despre limba și literatura română a fost, de altfel, scris pentru a combate părerea filologului F. G. Eichhof care susținuse, în 1836 — în lucrarea sa „Parallèle des langues de l'Europe” — că limba noastră ar fi incultă și lipsită de interes. Tînărul Kogălniceanu, la vârsta de 20 de ani neîmpliniți, își asumă datoria patriotică de a demonstra contrariul și de a informa străinătatea despre comorile literaturii noastre populare, despre frumusețile limbii române ¹⁶ și despre valoarea literaturii istorice creată de: Gr. Ureche, Miron Costin, D. Cantemir, Gh. Șincai, P. Maior, Damaschin Bojincă ș.a. Studiul acesta — considerat de N. Iorga drept „una din acele minuni care vestesc răsărirea unei minți geniale” — este o caldă pledoarie a latinizării limbii și culturii române; el se termină cu trecerea în revistă a presei periodice și cu enumerarea instituțiilor culturale din București și Iași ¹⁷.

În august 1837, Kogălniceanu publică, tot la Berlin, lucrarea *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains* în care pledează nu numai pentru dezrobirea celor 200.000 de țigani din Principate ci pentru eliberarea tuturor țiganilor din Europa ¹⁸, „căci e o rușine a istoriei și a civilizației menținerea lor în robie” ¹⁹. Pentru țările române dezrobirea și colonizarea țiganilor fiind o problemă națională și socială, ea ar fi constituit prima breșă în sistemul de privilegii boierești. Din aceste considerente, Kogălniceanu înțelegea să lupte pentru rezolvarea problemei cu tot atîta zel ca și pentru împroprietărirea țăranilor, mai tîrziu ²⁰.

Peste o lună, în septembrie 1837, apare, la Berlin, cea mai importantă și mai amplă lucrare a lui Kogălniceanu intitulată *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens*, care tratează de fapt numai istoria Țării Românești pînă la pacea de la Iași din anul 1792. Al doilea volum — care cuprindea istoria Moldovei pînă la 1792, precum și a ambelor principate dintre anii 1792—1834 — deși este anunțat de Kogălniceanu, la 19 februarie 1838, „aproape terminat”, n-avea să mai apară niciodată, deoarece autorul — șicanat de Mihail Sturdza și la tipărirea primului volum — a fost silit de domnitor să părăsească Berlinul și să se întoarcă în țară ²¹.

Deși conține unele greșeli, datorită mai ales insuficienței documentelor cunoscute în acel timp și a lipsei de lucrări pregătitoare (se scrie, de pildă,

¹⁴ A. Oțetea, *op. cit.*, p. 851.

¹⁵ *Ibidem*, p. 852.

¹⁶ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 13.

¹⁷ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, p. 584.

¹⁹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 13.

²⁰ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 37.

²¹ *Ibidem*, p. 20—21.

ă dacii erau „o parte a sciților“, că Boerebista și-a întins stăpînirea „de la marea Neagră pînă în Bavaria“ ș.a.²²), „Histoire de la Valachie...“ rămîne o operă valoroasă. Kogălniceanu, în această lucrare, abordează, cu toată competența, probleme esențiale ale istoriografiei române: originea latină a poporului român, unitatea și continuitatea viețuirii sale pe teritoriul vechii Dacii, raporturile cu popoarele migratoare, formarea statelor feudale românești, războaiele ruso-turce, rolul istoric al românilor care, timp de secole, au fost părătorii civilizației și religiei împotriva invaziilor otomane și mongole²³. Autorul privește cu simpatie pe întemeietorii Țării Românești, pe apărătorii independenței și unității statale; el scrie despre Basarab că prin „ilustra victorie“ de la Posada a desfăcut țara de orice legături de vasalitate și i-a asigurat independența; despre Mircea că e „unul din cei mai mari domni cu care se mîndrește Țara Românească“; despre Constantin Mavrocordat că prin desființarea serbiei „voia să distrugă influența puternică a nobililor“ și să ocrotească poporul²⁴.

Totodată, autorul privește critic o serie de fapte și izvoare istorice. El evită să generalizeze fapte izolate, compară izvoarele între ele și privește cu rezervă anumite evenimente ce sînt relatate de un singur izvor. Scriind despre neglijarea științei și literaturii în secolul al XVI-lea, el ținea să sublinieze că „știința nu stă niciodată alături de tiranie, pentru că știința iubește libertatea“²⁵.

Kogălniceanu caută să dea o interpretare unitară faptelor istorice și să trateze toate aspectele situației social-politice ale timpului, inclusiv administrația, religia, moravurile și starea culturală a poporului. Convingerea lui este că masele populare au o parte importantă în făurirea istoriei. De aceea, critică cronicile și memoriile care, toate, „nu tratează decît viața prinților (voievozilor); nobilii, clerul, poporul nu înseamnă nimic, prințul este totul; și cu toate acestea — precizează autorul — ar fi trebuit să fie cu totul contrariu“. Exceptînd „Descrierea Moldovei“ a lui D. Cantemir, nu e nici o carte care să redea „viața și obiceiurile poporului“. Pînă în secolul al XVII-lea se înțelegea prin popor român numai voevodul, clerul și nobilimea; „ceea ce înțelegem astăzi prin popor, adevărata forță a statului“ atunci era considerat șerb²⁶, sublinia Kogălniceanu.

Întors de la studii, Kogălniceanu editează la Iași o serie de publicații periodice — științifice și literare — menite să contribuie la propășirea literaturii originale, a istoriei, a industriei, comerțului și agriculturii. Prin aceste reviste, cît și prin tipărirea „calendarelor pentru poporul românesc“, el își propunea să deștepte un interes crescînd pentru răspîndirea științei și culturii, pentru dezvoltarea simțului național.

În 1840, fondînd revista „Dacia literară“, el preconiza o colaborare a scriitorilor din toate provinciile — moldoveni, munteni, ardeleni, bucovi-

²² *Ibidem*, p. 27.

²³ *Ibidem*, p. 32.

²⁴ *Ibidem*, p. 29—31.

²⁵ *Ibidem*, p. 311.

²⁶ *Ibidem*, p. 292.

neni — pentru a realiza „o limbă și o literatură comună“ care să pregătească „unirea între deosebitele ramuri ale familiei române“. Combătînd traducerea „unirea între deosebitele ramuri ale familiei române“. Combătînd traducerea Kogălniceanu arată că artele și literatura nu se dezvoltă decît acolo unde „își trag originea din însăși tulpina popoarelor“; ele trebuie să fie o expresie fidelă a societății. De aceea, el îndemna pe scriitori să se inspire din istoria națională care „are destule fapte eroice“²⁷, să caute ca prin operele lor să contribuie la introducerea unor principii noi, la democratizarea și progresul societății.

Paralel cu propagarea literaturii naționale, Kogălniceanu își continuă activitatea istoriografică. Întrucît, în cursul elaborării lucrărilor sale, constatase inconvenientele ce decurg pentru istoriografia noastră din lipsa colecțiilor de izvoare, Kogălniceanu s-a hotărît să împlinească această lipsă întemeind în 1841 „Arhiva Românească“ în care și-a propus să publice „scrieri și acte vechi ce ar putea desluși istoria românească“²⁸. În introducerea la „Arhiva Românească“ el își face cunoscută intenția de a publica „o colecție a tuturor hroni-cilor Valahiei și Moldovei“²⁹. Primul volum din „Arhiva Românească“ a apărut în 1841 și al doilea în 1845.

Între anii 1845 și 1852 a publicat, în trei volume, și colecția de cronică intitulată *Letopisețele Moldovei*, iar între 1872—1874 va reedita aceste cronici. Pentru a publica o cronică, Kogălniceanu — avînd mai multe variante ale manuscrisului — căuta să stabilească textul original și în cazul cînd nu-l descoperea alegea textul cel mai plauzibil și mai vechi. Prin publicarea cronicilor, editorul urmărea să servească atît istoria națională, cît și țara, exaltînd patriotismul moldovenilor.

Spre a pune la îndemîna cercetătorilor străini unele izvoare românești referitoare la războaiele lui Petru cel Mare cu suedezi și a îmbogăți totodată istoria universală, Kogălniceanu a tradus și publicat, în 1846, diferite pasaje din cronici în două volume intitulate: *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leczinski, Démètre Cantémir et Constantin Brancovan*³⁰.

În anul 1853, Kogălniceanu prefătează traducerea lui T. Codrescu a cunoscutei cărți *Coliba lui Moș Toma* de Harriet Beecher — Stowe. Prefața, intitulată *Ochire istorică asupra sclaviei*, conține unele idei foarte înaintate, asupra sclaviei și șerbiei, valabile și astăzi. Astfel, Kogălniceanu, combatînd pe apărătorii sclaviei, arată că aceasta nu este „atîta de veche cît lumea“; sclavia „a început numai cînd arta producției a luat îndestulă dezvoltare spre a da omului mai mult decît îi trebuia neapărat pentru viața lui. Cînd acest prisos nu era încă, sclavia n-a putut fi, pentru că nimine nu avea interes de a avea sclavi“. Oamenii care au pus mîna pe semenii lor și i-au robît pentru a-și atribui „o parte din productul muncii lor au făcut dară o spoliație, un furtișag“, au jignit „munca altuia“³¹. Sclavia în evul mediu „se transformă

²⁷ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 100.

²⁸ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 32.

²⁹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 102.

³⁰ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 32—33.

³¹ Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, p. 161.

în serbie, instituție deși mai puțin degradantă, dară tot barbară, care lipea omul către pământ și cunoscută la români sub nume de vecinătate”³². Spre deosebire de sclav, care era considerat „lucrul stăpînului”, serbii aveau pămînturi „înadins menite pentru viața lor” și „mai multă facultate de dezvoltare intelectuală și materială. Serbia fu dară un progres asupra sclăviei simple și în pas spre desăvîrșită emancipație”³³.

Dar, cea mai frumoasă pagină de istorie, scrisă de pana lui M. Kogălniceanu, rămîne totuși *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională a Academia Mihăileană*, rostit în 24 noiembrie 1843. De altfel, în această lecție de deschidere — și parțial în introducerea la „Arhiva Românească” —, Kogălniceanu și-a expus cu claritate concepția despre istorie. Istoria — arată el — este „adevărată povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vîrstelor și a experienței... icoana vremii trecute”. Kogălniceanu, fiind însă adeptul concepției romantice, care atribuie istoriei o funcție națională și socială, consideră necesar să lărgescă această definiție acceptînd-o și pe a lui Karamzin după care istoria este „testamentul lăsat de către strămoși strănepoșilor, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povăzuire vremii viitoare”³⁴.

Spre deosebire de Leopold Ranke, Kogălniceanu atribuie istoriei și o valoare educativă considerînd-o „cartea de căpetenie a popoarelor și a fieștecărui om îndeosebi; pentru că fieștecare stare, fieștecare profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndatoririle sale, învățatură la neștiința sa, îndemn la slavă și la faptă bună”³⁵. În introducerea la Arhiva Românească el opinase, de asemenea, ca istoria „să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre. Într-însa vom învăța ce am făcut și ce avem să mai facem; printr-însa vom prevedea viitorul” și vom ști „dacă un popor progresează sau dacă se înapoiază”³⁶.

Istoria era pentru Kogălniceanu o armă de luptă și un mijloc de întărire a conștiinței de unitate națională. „Trebuința istoriei patriei — sublinia el — ne este neapărată chiar pentru ocrotirea driturilor noastre împotriva națiilor străine”, deoarece „începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pămîntul ni s-a sfîșiat, driturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conștiința naționalității noastre” și n-am avut cu ce „să ne apărăm dreptățile”³⁷. Prin prelegerile sale de istorie, Kogălniceanu urmărea să trezească în inimile auditorilor „un duh de unire” între toți românii și „un interes mai viu pentru nație și patrie”³⁸. El preciza totodată că „priveste drept patria sa „toată acea întindere de loc unde se vorbește românește, și ca istorie națională, istoria Moldaviei [...], a Valahiei și a fraților din Transilvania”³⁹.

³² *Ibidem*, p. 162.

³³ *Ibidem*, p. 165.

³⁴ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, p. 635.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 612—613.

³⁷ *Ibidem*, p. 640.

³⁸ *Ibidem*, p. 652—653.

³⁹ *Ibidem*, p. 647—648.

Marele cărturar sublinia că pentru întocmirea unei adevărate istorii e necesar să se meargă la izvoarele originale, la cronici, la tradițiile poporului, la documente și la toate actele scrise care ne redau viața politică, legile, instituțiile și obiceiurile trecutului. Arătînd că istoria trebuie să se ocupe de popor „adevărata forță în stat”, el preciza că „pînă acum toți acei ce s-au îndeletnicit cu istoria națională n-au avut în privire decît biografia domnilor, nepomenind nimic de popor, izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor și fără de care stăpînitorii n-ar fi nimic”⁴⁰.

Aceste idei, conturate pregnant în lecția de deschidere de la Academia Mihăileană, aveau să aibă un mare răsunset. Dintre contemporani, singur Nicolae Bălcescu avea să-l depășească în scurta și scilpitoarea-i existență — în privința concepției istorice.

Opera istorică rămasă de la Kogălniceanu nu se reduce însă la lucrările menționate. În ea trebuie încadrate o serie de programe, articole jurnalistice, circulări ministeriale, memorii și mai ales impresionantele discursuri parlamentare⁴¹ — în problema agrară și națională — atît de documentate istoricește și atît de convingătoare prin argumentele peremptorii luate din trecutul de luptă și suferință al poporului nostru.

De asemenea, printr-o serie de idei dezvoltate în parlament el scruta și întrezărea istoria viitoare, cerînd ca țara să ducă o politică românească, fără „predilecție pentru nici o putere”, să aibă odată „suveranitatea și a intereselor ei economice”, încît „să fie stăpînă la ea acasă”⁴². Deși a avut și el scăderi, oșcilări sau inconsecvențe, în activitatea publicistică și parlamentară, M. Kogălniceanu a depășit adesea limitele clasei sale iar în toamna anului 1887 a susținut și în Cameră că „multe din ideile socialiste sînt ideile viitorului, idei cerute de progresul omenirii”.

În concluzie, se cuvine să subliniem că acest ctitor al României moderne, care și-a pus pecetea geniului său pe toate evenimentele mari ale istoriei noastre din secolul trecut, a realizat și în domeniul istoriografiei o operă considerabilă. În afară de faptul că a scris prima istorie națională și a făcut-o cunoscută străinătății, el a introdus spiritul științific în cercetările istorice și a editat cele mai valoroase cronici ale țării.

Pe drept cuvînt, Mihail Kogălniceanu este considerat întemeietorul istoriografiei moderne românești.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 648.

⁴¹ Vezi, Mihail Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, Edit. științifică, București, 1959. (Ediție îngrijită de Vladimir Diculescu).

⁴² *I d e m*, *Texte social-politice alese*, p. 72 și 77.